

allmänningens och det privata ägandets tragedi – om icke hållbar utveckling

nils lewan

Efter att under 400 år legat i öde hed planterades dessa marker 1924–1936. 1 609 883 plantor utsattes på detta område, då kallat Gödelövs fälad.

Så kan man bland annat läsa på en minnessten på västsidan av skånska Romeleåsen. På östra sidan tillstötter Veberöd, vars byamän hade obegränsad rätt att föra djur i bet på den i praktiken gemensamma fäladsmarken. Inte så konstigt då, att åsens högre delar utarmades till en näringsfattig en- och ljunghärad redan under 1700-talet.

Att områden, som är gemensamma och där restriktioner för användningen har brister, tenderar att överutnyttjas, är ett sedan länge observerat fenomen. Då det i betydande utsträckning kommit att gälla marker gemensamma för flera bosättningar, har det i engelsk litteratur kommit att omtalas som *the tragedy of the commons* (Hardin 1968).

Funderar man lite vidare, finner man snabbt exempel av andra slag. Av egen erfarenhet kan jag peka på staden Lund, vars silhuett under de senaste decennierna förändrats dramatiskt. De gamla kyrktornen har blivit dvärgar i sällskap med ett sedan 1960-talet starkt dominerande lasaretsblock, som under senare år kompletterats med andra höga byggnader för både verksamheter och boende (figur 1, se också

Ohlsson et al 2005). Att Lunds stadskärna betecknas som kulturellt riksintresse har uppenbarligen inte bekymrat vare sig stadens ledning eller länets styrelse.

Nu kan det dock invändas att man följt gällande lag och fastlagda planer. Icke desto mindre skulle man, menar jag, våga påstå att bebyggelsens höjdrum haft ett förhållandevis mycket svagt skydd, av långt mindre kaliber än dess utbredning på marken. En tragedi? Det beror naturligtvis på vilken betydelse man i dagens värld vill tillmäta olika länkar i vår historia.

Härifrån är det inte långt till andra gemensamma rum. Nära liggande exempel är vattens nyttjande, både som strömmande och som fiskevatten. Medan användningen av våra vattendrag sedan lång tid kommit att regleras på olika sätt – dock långtifrån i alla hänseenden – har havens nyttjande först mycket sent fått vissa begränsningar. Att det i åtskilliga fall skett alltför sent, är idag lika påtagligt i Kattegatt som kring Newfoundland.

Ett annat gemensamt rum är lufthavet, vars successiva nedsmutsande kunnat fortgå alltför länge. Luftmassornas rörelser

Figur 1. Lund från Knästorpsåsen. Foto: Gunnar Menander 2007.

utan hänsyn till gränser, lokala som nationella, har också lett till konflikter av skilda slag. Precis som beträffande vattnen så har den primära lösningen blivit en »lösning». Högre skorstenar har sin motsvarighet i längre avloppsrör. Läsaren kan säkert finna fler exempel.

Vad gäller utrymmet ovan mark, kan man även göra andra observationer, tex beträffande buller och ljus. Fabrikers bullereffekter har i stort sett endast berört de närmast boende, medan tågens, bilarnas och flygets buller påverkar långt flera. Först sent har det blivit aktuellt med begränsningsåtgärder, som att man har börjat stänga in tåg mellan bullerskärmar, och att vissa motorvägsavsnitt kanaliseras inom gröna vallar. Fortfarande är det dock omöjligt att värja sig mot nattliga störningar från lågt flygande plan eller rusande mc-motorer. Och hur skyddar man sig mot helikoptern, som ska landa på sjukhusets tak?

När det gäller ljus skiftar åsikterna sannolikt åtskilligt. Medan somliga gärna vill kunna se stjärnhimlen i all dess glittrande glans, har andra svårt att trivas utanför ljuskäglornas räckvidd. Vaktande ljus som tänds, när man passerar längs en gata, kan vi se på som ett nytt fenomen, medan masugnarnas eldsken tillhör sådant som vi nästan glömt. Den planerade neutronforsknings-

anläggningen ESS med stark heldygnsbelysning vid nordöstra randen av Lunds stadsbebyggelse kan väntas ge nytt innehåll åt påståendet att »ljuset kommer från Lund».

Återstår bland annat doft, lukt och stank – alltsammans så svårt att utestänga och kontrollera. Det bristande ansvaret för vår gemensamma omgivning kan också observeras långt från »civilisationen». Tänk bara på vad vi lämnat efter oss kring Mount Everest eller i Antarktis, för att inte tala om skrotet i rymden.

Sist i denna litanialiknande klagan hamnar planetens ödesfråga, den globala uppvärmningen. Mycket tyder på att den i hög grad beror på vårt tank- och ansvarslösa nyttjande av fossila bränslen för nyttan(?) och nöjet att bila och flyga utan gräns. Skulle inte detta kunna rubriceras som *the final example of the tragedy of the commons?*

Science fiction-älskaren vill kanske framkasta tanken, att Venus på grund av hetta helt avdunstade vatten kunde fungerat som en tidig varning?

Det privata ägandets tragedi

En utvidgning av »allmänningarnas tragedi» enligt ovan vore att reflektera en

smula över dess motsats, alltså det privata ägandets tragedi, fast denna snarare drabbar andra än ägaren/exploatören. Återigen är det ett alltför svagt – eller alltför sent – samhälleligt eller kollektivt motstånd mot enskildas hantering av mark och miljö, som faller i ögonen.

Både före och efter miljöbalkens tillkomst 1999 har samhällets möjligheter att hejda privat exploatering i många fall tett sig otidsenliga. I ett färskt skånskt fall har prospektering efter mineral hejdats av bergmästaren enbart med hänvisning till de sökandes bristande professionella och ekonomiska resurser att fullfölja vad man ansökt om. Just när detta skrives, finner jag enbart i mitt eget landskap flera andra uppseendeväckande fall.

Det första kan ses som en parallell till diskussionen om Lunds silhuett, nämligen Dalby med Skandinavians äldsta i bruk varande stenkyrka som ett helt dominerande landskapsinslag uppe på backen. På en närliggande fastighet, som nyligen bytt ägare, vill man uppföra ett sexvåningshus med hänvisning till att en mer blygsam exploatering ej skulle löna sig. Att Dalby också är kulturellt riksintresse verkar inte bekymra kommunens byggnadsnämnd. Återstår att se hur länsstyrelsen ställer sig.

Nästa exempel rör en minst sagt stor-

slagen exploatering för handelsändamål i Lunds västra utkant. Mer eller mindre externa köpcentra av detta slag har påvisats medverka till starkt ökad privatbilism och därmed till ökade koldioxidutsläpp och global uppvärmning. Likväl avses den planerade verksamheten bli inrättad efter »optimal biltillgänglighet». Det är ingen risk för underdrift att säga att byggnadsnämndens ställningstagande emotses med visst intresse.

Ett tredje exempel är av helt annat slag. Det gäller hundraåriga Norrvikens trädgårdar i Båstad, där ej den centrala fastigheten men väl de omgivande köpts samman för att skapa utrymme för ett storstilat projekt med omfattande bebyggelse. Detta synes ske utan att Norrvikens välförtjänta fortlevnad ännu fått tillfredsställande garantier. Kommunens politiska majoritet förefaller positiv till byggplanerna men om detsamma kan sägas om kommunens invånare förefaller osäkert.

Hållbar utveckling?

Risker, eller kanske oftare direkta konsekvenser, av fritt nyttjande av mark, »rymd» och vatten har i många sammanhang kommit att motverkas väldigt sent genom samhälleliga beslut på olika nivåer. Gemensamt

tycks vara just senfärdigheten. Det tycks i många fall vara nödvändigt att olyckliga – eller rentav fatala – effekter först visat sig, innan motåtgärder kan sättas in. Det saknas dock inte lyckade insatser, som tex utfasningen på global nivå av freoner.

Nu står mänskligheten vid sin kanske mest ödesmättade skiljeväg när arbetet att fullfölja Kyotoprotokollets beslut med nya och långt skarpare bestämmelser beträffande atmosfären har börjat. Teknikoptimister ställs då mot utvecklingspessimister. Författaren till *Tillväxtens sista dagar*

(Forsberg 2007) är den senaste i raden av domedagsprofeter. Hans uppfattning att människor reagerar först när olyckan väl har skett, känns föga uppmuntrande, speciellt när man betraktar hoten mot vår gemensamma globala allmänning.

Begreppet »hållbar utveckling» fördes på allvar in i sammanhanget i Brundtland-rapporten för tjugo år sedan. Emellanåt känns det som om det fortfarande inte ens hade presenterats. Exempelen på såväl det privata ägandets som allmänningarnas tragedi är så många.

Referenser

Forsberg, Björn (2007) *Tillväxtens sista dagar. Miljökamp om världsbilder*, Ruin, Stockholm.
Hardin, Garrett (1968) The tragedy of the commons, *Science* 162 (3859): 1243–1248.

Ohlsson, Per-Håkan et al (2005) Värna och vårda Lund och landskapet – en utställning om tillväxt på höjden, Katalog från utställning i Lunds stadshall.

*Nils Lewan är docent vid Institutionen för
kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet.
E-post genom: lillemor.lewan@cob.lu.se*